

زبان و ذهن

نوام چامسکی
مورخ صفوی

زبان

ذهن

و

■ نویسنده: نوام چامسکی

■ مترجم: کورش صفوی

■ انتشارات هرمس، تهران، ۱۳۷۷، ۹۵۰ تومان

عمده، تحت تأثیر دستاوردهای عظیم جهانی، پیدا شد و گسترش یافت.

این مسئله، گرچه شاید نقصانی بزرگ محسوب شود، اما بعلمت وجود فاصله زیاد میان سطح این دانش در آن کشورها و کشور ما، تقریباً اجتناب ناپذیر بوده و هست. اما آنچه مایه تأسف بیشتر است آنست که دانشجو و پژوهنده زبان در ایران، در طی این دوره، کم و بسیار کم به منابع و مأخذ درجه اول این دانش دسترسی داشته و همواره در بحث‌ها و مطالعات خود از کتابهای درجه دوم و سوم - که در جای خود بسیار مفیدند - بهره برده است. از بسیاری مدرسه‌های مهم زبان شناسی، در ایران - کتابهای درجه اولی که متعلق به بنیان‌گذاران آن مدرسه‌های زبان شناختی باشد، کمتر ترجمه شده است - و آشکار است که عدم دستیابی به منابع و سرچشمه‌های درجه اول، تا چه اندازه کار پژوهشی را فاقد اعتبار می‌کند و به اختلاف رای در میان فرهیختگان و علاقمندان به این دانش شگفت می‌افزاید.

آقای دکتر کورش صفوی که پیشتر با همت بلند و بیان شیوا کلاس‌های زبان شناسی خود در دانشگاه را به کلاس‌های تربیت شیفتگان «زبان» تبدیل کرده‌اند، اینک به تلاشی بزرگ و ارجمند دست یازیده و با برگردان آثار کلاسیک علم زبان شناسی - آنهم از مدرسه‌های مختلف زبان شناسی - زمینه عینی و واقعی را برای گشایش بحث‌های زبانی فراهم آورده‌اند.

انتشارات هرمس، با پذیرش سنگین مسئولیت انتشار این آثار، که به همت زبان‌شناسان نامدار ایران در شرف انجام است، کاری سترگ و درخور احترام را آغاز کرده و تلاش دارد تا شرایط بایسته‌ای را که درخور

هزاران سال است که آدمی درباره «زبان» می‌اندیشد: درباره این پدیده بسیار «بدیهی» و در عین حال بسیار «پیچیده و شگفت‌انگیز». آدمی در طی سده‌ها اندیشیده و اندیشید، به کار بست و به کار بست و هر نسلی که آمد، آجری بر آجرها نهاد تا آنکه بررسی زبان در اوایل سده ۲۰ تئوری یافت‌شکل و شایسته و بایسته علم زبان شناسی. ما امروز دستاورد تلاش دانشمندان و پژوهشگران گذشته را در چند سطر می‌خوانیم و می‌گذریم و اگر دستی در تلاش رنج بار بشری نداشته باشیم، شاید از منظر «حال» به تلاش‌های آنان با لبخندی حاکی از بیهودگی و کم ثمری، بنگریم، اما اگر در چگونگی پیدایش و بالند این بنای رفیع، اندکی تأمل و اندیشه ورزیم، در پشت هر آجر و در پشت هر واژه مرتمش که پژوهنده‌ای با تردید بر صفحه کاغذ نگاه داشته، تلاش و کوشش عظیم و نیز رنج و طلب شگفت آنها را باز می‌یابیم و در برابر خردترین آنها - گرچه در این عرصه‌ها خردی نیست - به احترام سر تعظیم فرود می‌آوریم و بزرگترین آرزوی خود را در زندگی، نهادن آجری بر این چینه آجرها و نگارش واژه‌های مرتمش و افزودن آن بر انبوه واژگان آنان خواهیم شمرد.

مطالعات زبانی در ایران از سنت دیرینه‌ای برخوردار است که متأسفانه اطلاع ما از آنها بسیار اندک و تا حد تأسف‌آوری ناچیز است. شاید با جسارت بتوان گفت که هنوز هیچ اثر جدی درباره تلاش ایرانیان در این مورد، به چاپ نرسیده است اما علم زبان شناسی، یعنی شاخه علمی‌ای که مسائل زبانی را بطور نظام‌مند مورد بررسی قرار دهد، در ایران بسیار جوان است و عمر آن شاید به نیم سده نیز نرسیده باشد. این علم، در ایران بطور

● خسرو باقری

انتشار آثار کلاسیک است فراهم آورد.

به دنبال انتشار کتاب «روندهای بنیادین در دانش زبان» اثر «رومن یاکوبسن» زبان‌شناس برجسته جهان و از پایه‌گذاران مکتب پراگ، اینک کتاب «زبان و ذهن» اثر نوام چامسکی، زبان‌شناس نامدار و از بارزترین شخصیت‌های سده معاصر در این رشته، به چاپ رسیده است. امروزه در ایران کمتر پژوهنده زبانی است که با نام چامسکی آشنا نباشد و کمتر دانشجوی رشته زبان شناسی همگانی است که هر هفته، چندبار نام او را در کلاس‌های درس نشنود و یا نشنیده باشد. اما تأسف‌آور آنست که تا آنجا که نگارنده می‌داند، بیش از یکی دو اثر و چند مقاله از این اندیشمند معاصر، به فارسی برگردان نشده و پژوهندگان ایرانی برای یافتن نظریه‌های او، عموماً به منابع درجه دوم و سوم، مراجعه کرده‌اند.

سه مقاله نخست این کتاب که در زمینه دستاوردهای زبان در مطالعه ذهن (گذشته، حال، آینده) است، در سال ۱۹۶۷ در سخنرانی دانشگاه برکلی ایراد شده و در سال ۱۹۶۸ در کتابی تحت عنوان «زبان و ذهن» به چاپ رسیده است. اولین مقاله از این سه مقاله، در واقع تلاشی است برای ارزیابی دستاوردهای گذشته در زمینه مطالعه ذهن که بر پایه مطالعات و نظریه‌پردازیها درباره ماهیت زبان استوار است، متن

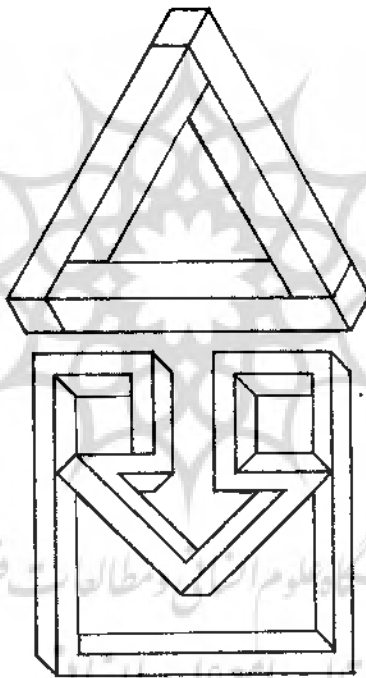
سخنرانی دوم به تحولات سالهای اخیر زبان‌شناسی در زمینه مطالعه ذهن اختصاص یافته و سرانجام سومین مقاله، بحثی است صرفاً مبتنی بر حدس درباره روش‌های آتی مطالعه ذهن و زبان. چامسکی در این سه مقاله تلاش دارد تا اثبات کند که زبان‌شناسی شاخه‌ای از روان‌شناسی به ویژه روان‌شناسی شناخت است. نویسنده در پایان این سه مقاله و در پی کنکاشی ژرف و جدی و در عین حال عجیب زیرا پس از دوران فردینان دوسوسور و یائوتارد بلومفیلد که بر استقلال زبان‌شناسی تاکید داشتند این دیدگاه چامسکی نمی‌تواند امتیازی برای دانش زبان‌شناسی بحساب آید و حیثیت آنرا حفظ نماید. نتیجه‌گیری می‌کند که:

مسئله برای مسائل دیرینه‌ی زبان و ذهن، به کمک مطالعاتی که امروزه فعالانه صورت می‌گیرد، راه حلی قطعی یا حتی اشاردهای به پاسخی نهایی متصور نیست. مع هذا، این مسائل را می‌توان به شیوه‌های جدیدی تدوین کرد و در پرتو تازه‌های نگریست. به نظر من چنین می‌نماید که برای نخستین بار پس از سال‌ها، موقعیتی جدی برای پیشرفت اساسی در مطالعه‌ی دستاوردهای ذهن در زمینه‌ی ادراک و مبانی ذاتی فراگیری دانش فراهم آمده است. ما هنوز در بسیاری از جنبه‌ها، حتی به نخستین رهیافت نیل به پاسخی واقعی برای مسائل دیرینه‌ی این زمینه دست نیافته‌ایم. در این مورد می‌توان مسائل عمده‌ی مرتبط با جنبه‌ی خلاق کاربرد زبان را نمونه آورد که همچون گذشته لاینحل باقی مانده‌اند. مطالعه در زمینه‌ی معنی‌شناسی جهانی نیز، با تمامی اهمیتی که مسلماً در بررسی ساخت زبان بر عهده دارد، از قرون وسطی تا کنون کمتر پیشرفتی داشته است. حوزه‌های مهم دیگری را نیز می‌توان نمونه آورد که پیشرفت در آن‌ها به آهستگی صورت پذیرفته و یا اصلاً تحقق نیافته است. تا کنون پیشرفت واقعی تنها در حوزه‌ی مطالعه‌ی ساخت و کارهای زبان مشهود است؛ مطالعه‌ی اصول صوری‌ای که تحقق جنبه‌ی خلاق کاربرد زبان را ممکن می‌سازد و صورت آوایی و محتوای معنایی پاره‌گفتارها را تعیین می‌کند. درک ما از این ساخت و کارها، اگر چه ناقص و پراکنده است، ولی به اعتقاد من از مضامینی واقعی برای مطالعه‌ی روان‌شناسی انسان برخوردار است. با دنبال کردن انواع مطالعاتی که امروزه امکان پذیر می‌نماید و با توجه دقیق به مسائلی که در حال حاضر قابل بررسی‌اند، این امکان می‌تواند فراهم آمده باشد که حتی در برخی از جزئیات به توضیح محاسبات انتزاعی و دقیق بپردازیم که تا اندازه‌ای ماهیت ادراکات و ویژگی دانش قابل فراگیری ما را تعیین می‌کند. روش‌های کاملاً ویژه‌ای از پدیده‌های تعبیری که، در حدی وسیع، فراتر از خود آگاهی و تسلط ما قرار دارند و شاید منحصر به نوع انسان باشند.

مقاله چهارم این کتاب با عنوان «صورت و معنی در زبان‌های طبیعی»، به زعم چامسکی متن سخنرانی غیر تخصصی‌ای است که او در ژانویه ۱۹۶۹ در کالج گوستاوس آدولفوس مینوتا برای شاگردان دبیرستانی، دانشجویان کالج و آموزگاران ایراد کرده است. در واقع در این مقاله برخی از مفاهیم بنیادین مطرح شده در سه

مقاله پیشین مرور شده و در ضمن به بعضی از مطالعات جدید تر در زمینه تعبیر معنایی ساخت‌های نحوی اشاره رفته است:

«رهیافت من به مطالعه زبان در این بحث به شاخه‌ای از روان‌شناسی نظری انسان راه می‌برد. هدف این رهیافت نشان دادن و توضیح استعدادهای ذهنی است که یادگیری و کاربرد زبان را برای انسان میسر می‌سازد. تا آن‌جا که ما می‌دانیم، این استعدادها ویژه‌ی نوع انسان است و نظیر آن در میان سایر موجودات زنده دیده نمی‌شود. اگر نتایج این پژوهش بتواند صحیح باشد، آن‌گاه باید پذیرفت که انسان باید به طور ذاتی از مجموعه‌ای بسیار غنی و بارز از خصایص ذهنی‌ای برخوردار باشد که شکل معینی از زبان را بر اساس داده‌هایی قلیل و نسبتاً نازل تعیین می‌کند. علاوه بر این، انسان زبانی را که دارای نمود ذهنی است به گونه‌ای خلاق به کار می‌برد. این کار او، از یک سو محدود به مجموعه‌ای از قواعد است و از سوی دیگر، برای بیان

افکار جدید درباره‌ی تجربه‌های گذشته یا ابراز احساسات کنونی، به گونه‌ای غیرمتعارف و انتزاعی، آزادانه عمل می‌کند. اگر این ادعا درست باشد، آن‌گاه دیگر نمی‌توان به بررسی «کنترل» رفتار انسان بر حسب شرایط محرک، زمان‌بندی‌های تقویت، پیدا شدن ساخت‌های عادی، الگوهای رفتاری و جز آن امید بست. البته می‌توان با ابداع محیطی محدود این‌گونه کنترل‌ها و الگوها را نشان داد، ولی دلیلی نمی‌توان یافت که ثابت کند به کمک چنین روش‌هایی می‌توان درباره‌ی استعدادهای بالقوه‌ی انسان به چیزی دست یافت، مگر همان نتایجی که از مشاهده‌ی رفتار انسان در زندان، ارتش یا در بسیاری از کلاس‌ها حاصل می‌شود. ویژگی‌های بنیادین ذهن انسان را نمی‌توان با پژوهش‌هایی از این دست شناخت و اگر اجازه داشته باشیم که در پایان صحبت‌هایم نظری «غیرمتخصصانه» بدهم، باید بگویم که من شخصاً از این بابت بسیار خوشحالم.»

اما مقاله پنجم، مقاله‌ای تخصصی‌تر و فنی‌تر است. این مقاله در درجه اول برای روان‌شناسان و روان‌شناسان زبان نگاشته شده و به نظر نویسنده، در واقع ضمیمه‌ای است بر اثر «اریک لئبرگ» بنام «مبانی زیستی زبان»، در این مقاله چامسکی تلاش کرده است تا طرحی فشرده و نظام‌مند از نظریه دستور گشتاری - زایشی ارائه کند و جایگاه آن را در روان‌شناسی انسان تشریح و توجیه نماید.

در مقاله ششم که در کتاب تحت عنوان «زبان‌شناسی و فلسفه» آمده و مترجم کتاب از آن به عنوان شاهکار این مجموعه یاد کرده است. چامسکی علایق مشترک بین رشته‌های زبان‌شناسی و فلسفه به ویژه معرفت‌شناسی را برمی‌شمارد و نقطه تلاقی این دو رشته را نشان می‌دهد. این سخنرانی که در آوریل ۱۹۶۸ در دانشگاه نیویورک و در حضور فیلسوفان حرفه‌ای قرائت شده، آخرین مطالعات در زمینه زبان‌شناسی را مورد بررسی قرار می‌دهد و نگرش‌های ارزنده‌ای را درباره‌ی ماهیت دانش بشری، مبانی فراگیری آن و نیز روش‌های فراگیری ارائه می‌نماید. چامسکی پس از بحثی دشوار که از خواننده، دقت نظر فراوان و پایداری در درک مطالب را طلب می‌کند، نتیجه می‌گیرد که:

«به طور خلاصه، من نسبت به این موضوع تردید دارم که زبان‌شناسی، دست‌کم در شرائط کنونی‌اش، بتواند «فن جدیدی» برای فلسفه تحلیلی به دست دهد که درخور توجه باشد. با این حال، به نظر من چنین می‌رسد که مطالعه‌ی زبان می‌تواند نتایجی را درباره‌ی دانش بشر روشن سازد و تا حدی نیز به اثبات برساند که مستقیماً به مباحث کلاسیک فلسفه‌ی ذهن مربوط‌اند. به زعم من، در این حوزه است که می‌توان در سال‌های آتی منتظر همکاری واقعاً ثمربخش زبان‌شناسی و فلسفه بود.

کتاب «زبان و ذهن» خواننده‌ای را طلب می‌کند که با اصول علم زبان‌شناسی، تا میزان قابل توجهی آشنا باشد و در ضمن مفهوم «شکلیاتی و پایداری و دقت نظر» در درک مسائل دشوار علمی را بواقع درک کرده و پذیرفته باشد. آرای مطرح شده در کتاب «زبان و ذهن» با آرای امروز چامسکی تفاوت بارز دارد. گرچه در بعضی جاها، از توضیحات چامسکی در ترجمه فارسی کتاب آگاه می‌شویم. اما همین مسئله ضمن آنکه بیانگر پویایی او در بازبینی آرای گذشته‌اش می‌باشد، در عین حال حلقه‌ای است از زنجیره تلاش انسان در راه اندیشه و شناخت نادانسته‌ها.

«زبان و ذهن» اثر نوام چامسکی با برگردان دکتر کورش صفوی و ویراستاری جناب آقای علی صلح‌جو، اثری است کلاسیک در زمینه زبان‌شناسی که وجود آن در کتابخانه هر علاقمند و پژوهنده جدی «زبان» ضروری است. □

پانوشته:

۱- روندهای بنیادین در دانش زبان، رومن یاکوبسن - ترجمه کورش صفوی، انتشارات هرمس، تهران، ۱۳۷۶.